
ELS PRIMERS DIES DE LA GUERRA CIVIL A RIPOLL: UN TESTIMONI ESCRIT

SOFIA CASTILLO GARCIA

INTRODUCCIÓ

No cal recordar que la guerra civil de 1936 a 1939 ha estat i és un dels temes més extensament tractats pels investigadors de la història d'Espanya. Tot i això, són molts els aspectes que encara resten sense estudiar, especialment en el vessant de la història local. Hom podria aduir que les particularitats del procés bèl·lic en un poble o una vila, ben poca cosa poden aportar a una anàlisi més general, necessària per tenir una visió àmplia i objectiva dels fets.

No és aquesta la meua opinió: el coneixement de l'àmbit local, a part d'oferir als investigadors novells la possibilitat d'iniciar-se en el difícil treball de reconstruir la història, resulta també fonamental per portar a la llum nous aspectes de la guerra que contribueixen a enriquir i matisar els que aporten els estudis generals.

Si investigar un tema com el de la guerra civil, pot resultar apassionant, no s'ha de negar que necessita de molts esforços i moltes hores de treball, augmentats, encara que pugui semblar el contrari, quan el marc de la investigació és reduït a un poble com Ripoll i a un temps tan curt, tot i que ric en fets, com el comprès entre 1936 i 1939. En el cas de la nostra vila, però, la inusual abundància de documentació, tant en l'Arxiu Municipal, com en l'Arxiu-Museu, converteix aquest intent de fer un estudi sobre la guerra civil, en una feina

més i més engrescadora a mesura que es va obtenint informació.

De la molta documentació recollida, que formarà part d'un futur llibre, he seleccionat per aquest treball els fragments més interessants d'un llarg document conservat a l'Arxiu Municipal. Es tracta del relat dels fets ocorreguts a Ripoll els primers dies després de l'aixecament militar del 18 de juliol del 36. El document, que porta el títol de ***"Informe de nuestras tareas desde el 19 de Julio de 1936"***, no va firmat, però no resulta gaire difícil deduir que el seu autor pertanyia a un dels partits d'esquerres que en aquells moments hi havia a Ripoll, concretament al Partit Comunista de Catalunya ⁽¹⁾, doncs així ens ho fa saber en les primeres línies.

El relat resulta encara més interessant pel fet que qui ho va escriure va formar part del Comitè Revolucionari que es creà a la nostra vila els primers dies de l'inici de la guerra ⁽²⁾.

És un text escrit a màquina, en castellà i amb una prosa de vegades confusa, però no tant com per impedir la seva comprensió. He preferit transcriure els fragments literalment, per evitar una manipulació involuntària del seu significat.

Una altra advertència: com qualsevol testimoni personal d'uns fets, els que ens ofereix aquest text resulta, en general, subjectiu i parcial, més encara si tenim en compte que el seu autor era, com queda dit més amunt, militant actiu d'un partit polític.

He deixat per més endavant una anàlisi a fons del document, que limiti aquesta subjectivitat. Ara es tracta només d'oferir-lo com a testimoni d'un moment històric fonamental, tant per Catalunya o Espanya, com per Ripoll.

Per últim, cal dir que el document, que sembla deixat inacabat pel propi autor, no porta data, tot i que segurament va ser escrit no gaire després que passessin els fets, per la quantitat de detalls que se'ns donen sobre el que va ocórrer a Ripoll aquells primers dies.

1) El Partit Comunista de Catalunya, creat a l'estiu de 1932, estava adscrit al PCE, i després de prestar suport al Front d'Esquerres de Catalunya durant les eleccions del febrer del 36, s'uní a la Unió Socialista de Catalunya, al Partit Català Proletari i a la Federació catalana del PSOE, formant entre tots ells un nou partit, el PSUC. Aquesta unió es produí el 22 de juliol de 1936.

2) A proposta del president Companys, es constituí el dia 21 de juliol del 1936 l'anomenat Comitè de Milícies Antifeixistes, integrat per representants de les diferents forces d'esquerres que hi havia en aquell moment a Catalunya. Aquest Comitè, el control real del qual estava en mans de la CNT, fou, de fet el centre de poder a Catalunya en els primers mesos de la guerra, fins que es disolgué el 27 de setembre del mateix any. A nivell local, es crearen també Comitès Revolucionaris, que seguien el model de Barcelona, en la majoria de municipis de Catalunya, Ripoll entre ells. Aquests Comitès foren els organitzadors de la vida municipal, i s'encarregaren de les feines més immediates: abasteixements, creació d'unitats locals de milicians...

Informe de nuestras tareas desde el 19 de Julio de 1936.

Eran las diez de la mañana del día 19 de Julio de 1936 cuando recibimos las primeras noticias de la sublevación militar fascista de Barcelona, sin esperar ninguna orden, abandonamos el trabajo, nos reunimos los responsables del comité de Radio ⁽³⁾ del Partido Comunista de Cataluña, tomando el acuerdo de echarse a la calle con la colaboración de los compañeros de la CNT, que cuando hemos hecho el recuento, somos una docena de compañeros de cada organización, sin armas, y tenemos la audacia de hacer frente a los elementos adictos a la sublevación. (...) La masa obrera inmediatamente hace "caximan" (sic) porque dice que no han recibido órdenes de ninguno de sus dirigentes. (...) La Unión Socialista de Cataluña ⁽⁴⁾ en esta localidad, compuesta por los cuatro individuos (...) podríamos llamarlos los aristócratas de la clase obrera, quedan plasmados (sic) al ver una docena de abnegados revolucionarios se apoderan de las calles de la población.

Día 20 de Julio de 1936

El día 20 teníamos las noticias confusas de movimientos y era necesario saber la realidad de lo que ocurría. El Comité ⁽⁵⁾ está reunido permanentemente y acordó mandar una comisión que saliera para la capital catalana con un taxi que fuera representada por todas las organizaciones obreras y sindicales comunistas, de Esquerra ⁽⁶⁾ y Confederación Nacional del Trabajo (CNT), y yo entonces no era del comité revolucionario, era secretario general del radio comunista de la localidad (...) Mientras ellos ⁽⁷⁾ hacían el viaje de exploración, nosotros, en el pueblo, tomábamos todas las medidas que creíamos oportunas para hacer frente a cualquier intentona de los elementos adictos a los sublevados. Llega la comisión enviada a Barcelona con los rostros cambiados, parecían mármoles. "¿Qué ha ocurrido?" preguntamos, contestándonos que al llegar a San

3) Radi era el nom que hom aplicava a les agrupacions locals o comarcals d'alguns partits.

4) Partit creat al 1923 per Manuel Serra i Moret, entre altres; Integrat en diferents candidatures d'esquerra, passà a formar part finalment del PSUC, sorgit de la fusió de varis partits d'esquerrers, el 22 de Juliol de 1936, tot just començada la guerra civil.

5) Es refereix al Comitè Revolucionari. A Ripoll, com a la resta de municipis, estava integrat per representants dels partits d'esquerrers de la localitat, amb una majoria de la CNT-FAI, la força predominant en la nostra vila.

6) Està parlant d'Esquerra Republicana de Catalunya, present des del primer moment tant en el Comitè Central de Barcelona, com en el de Ripoll.

7) Fa referència als companys nomenats per anar a Barcelona.

Andrés ⁽⁸⁾ le salieron unos individuos vestidos de granota ⁽⁹⁾ verde que los habían culminado (sic) a que se apearan del coche, ellos creídos que eran obreros, obedecieron riéndose a carcajadas, pero pronto se cambiaron los papeles al enterarse que dichos sujetos eran militares sublevados y por lo tanto defendían la causa contraria a las libertades del pueblo, con las armas a la mano les hicieron una serie de preguntas. Uno de los camaradas hizo el papel de payés, haciéndoles gracia que les valió su libertad.

Entonces mi posición era bastante mala, pertenecía al Comité Central del Partido Comunista de Cataluña y era necesario tener orientaciones concretas sobre la marcha de los acontecimientos para no caer en ningún error.

Día 21 de Julio de 1936

El día 21 por la mañana, acompañado por los camaradas y un carabinero, salimos para Barcelona con un taxi, no podíamos pasar por San Andrés y entramos por Santa Coloma, era necesario llegar hasta la calle de Mendizábal, allí encontraría a los miembros del Comité Central de nuestro partido, aún Partido Comunista de Cataluña ⁽¹⁰⁾ para que ellos me orientaran, después de varios controles de obreros en funciones de milicianos, llegamos al lugar de destino (...) No recibí ninguna orientación concreta, era cuestión de orientarse uno mismo, mientras estaba meditando lo que haría, me entero que tienen fusiles y pedí un par de ellos. Salimos en dirección a la Plaza de la República para tener alguna orientación de la

8) Aquesta anècdota deu tenir una bona dosi de realitat, si tenim en compte que, en els primers moments de l'aixecament, a Barcelona es van revoltar la totalitat de casernes i regiments, amb excepció d'aviació i intendència. És més, des de la caserna de l'exèrcit situada a Sant Andreu, a la matinada del dia 19, sortiren cap al centre de Barcelona, amb l'objectiu de fer guanyar la rebel·lió, mig centenar d'artillers, segons recull Pelay Pagès en el seu llibre **La guerra civil espanyola a Catalunya**. Com que les lluites entre sublevats i fidels a la República continuaren durant tot el dia 19, rentant-se les últimes guarnicions al matí del dia següent, és possible que, tal com se'n explica en el document, encara quedessin militars sublevats a Sant Andreu.

9) En tots els estudis dedicats a la vida quotidiana durant la guerra, s'insisteix en la importància simbòlica que va adquirir la indumentària de la gent, en els primers moments de la revolució que s'estava produint a Catalunya paral·lelament a la guerra. El propi George Orwell, testimoni privilegiat d'aquells primers moments a Barcelona, ens recorda en les primeres pàgines de **Homenatge a Catalunya**, que era difícil veure algú amb corbata pels carrers. L'"uniforme" de la classe obrera, si se'n pot dir així, fou la granota, símbol de la gent treballadora i proletària. En el curs de les investigacions, he pogut trobar algunes factures amb data del 19, 20 o 21 de juliol de 1936, a nom del Comitè de Milícies de Ripoll, i curiosament, les que més abunden són de botigues de roba per adquisició de granotes. És possible que els seus integrants adoptessin també aquest vestit com a "uniforme". S'explica, doncs, la confusió de la comissió enviada a Barcelona, en veure uns que creien obrers, per anar vestits amb granotes.

10) Recordeu que la fusió d'aquest partit amb els altres citats anteriorment, per crear el PSUC, no es produeix fins més tard.

Generalidad, antes de llegar fuimos tiroteados y al cabo de un momento de haber llegado a dicha plaza, la agresión de los sublevados fue más dura, pero los mozos de escuadra la repelieron ⁽¹¹⁾. *Comprendí que éramos nosotros, cada uno en su pueblo, que debía orientarse para defenderse, tomando la resolución de partir para nuestra localidad, tomamos el camino de regreso a Ripoll, pasando por San Andrés, los sublevados de aquel lugar ya habían sido abatidos. (...) Llegamos a Ripoll y los camaradas me notifican que es necesario, debido al cariz que toman los acontecimientos, que forme parte del Comité Revolucionario, incorporándome inmediatamente a dicho cargo.*

A la mañana siguiente se empiezan las detenciones de los elementos más destacados por su ideología de derechas (...) como es natural, los familiares de estos sujetos empezaron sus trabajos para obtener su libertad consiguiendo provocar una reunión urgente del Comité para tratar estas detenciones, la mayoría de los representantes del Comité, haciendo caso omiso de las masas que ellos representaban, votaron por su libertad (...) Las masas obreras estaban enteradas de aquellas detenciones y habían hecho acto de presencia en la Plaza de la República ⁽¹²⁾, *estando abarrotada de obreros que esperaban nuestras deliberaciones el resultado que darían, ellos esperaban el castigo de los sujetos reaccionarios, entre nosotros habían varios comentarios, si el pueblo nos echará por la ventana, si cuando lleguen a la plaza lo destruirán todo (...) Para salir de aquel atolladero había de hablar un camarada (...) Éste toma el micrófono y convence a las masas trabajadoras de la necesidad de demostrar a sus enemigos que nadie como ellos saben perdonar. (...) La unidad que en aquellos días existía era maravilloso (sic), duró muy poco, la sisaña (sic) empezó a organizar caravanas de comestibles para el frente, prometiéndonos que los repartirán equitativamente entre todas las columnas allí existentes, la primera la mandaron a la columna Durruti* ⁽¹³⁾ *y la segunda hicieron lo mis-*

11) Certament, durant tot el dia 19 hi hagueren enfrontaments al centre de Barcelona (Plaça de Catalunya, Plaça Universitat, Drassanes, Passeig de Gràcia...) entre les guarnicions revoltades i grups armats d'obres afiliats majoritàriament a la CNT-FAI, que feien costat als guàrdies d'assalt i mossos d'esquadra en la lluita contra els militars sublevats. Continua, però, la confusió en les dates.

12) Aquest era el nom de l'actual Plaça de l'Ajuntament.

13) En els dies següents al fracàs de la sublevació militar a Catalunya, s'organitzaren a Barcelona les primeres columnes integrades per voluntaris, amb l'objectiu d'anar a lluitar al Front d'Aragó. Aquestes columnes estaven organitzades per diferents forces polítiques; així, la CNT-FAI preparà la primera el 21 de juliol de 1936. Totes elles portaven noms de reconeguts lluitadors anti-feixistes, i estaven dirigides per un líder del partit o sindicat organitzador, assessorat per un tècnic militar. La de la CNT-FAI s'anomenà "Bonaventura Durruti". Estava integrada per uns 2.500 milicians i sortí de Barcelona el 23 de juliol.

mo, entonces ya quedó clara su posición (...) entonces nosotros ⁽¹⁴⁾ organizamos una caravana de seis camiones con un total de 24 toneladas de comestibles, y los llevamos a Tardienta, donde se encontraba la columna Del Barrio ⁽¹⁵⁾.

Era un viernes, ocho días antes se habían llevado a cabo una serie de detenciones de elementos destacados de derechas (...) y los habían encarcelado en la escuela de Sant Ou ⁽¹⁶⁾, hacía un día que los habían puesto en libertad, yo no quise saber nada de ello, no me gustaba la forma en que actuaban, era demasiado oscura, se había nombrado un comité de milicias y este trabajo ya no pertenecía al comité revolucionario que era más bien el comité administrativo (...).

Eran las nueve y media de la noche, mientras un camarada y yo cenábamos en los comedores populares, nos comunican que habían sonado unos disparos y que se habían oído unos pitos, no sabíamos que pasaba ⁽¹⁷⁾, salimos inmediatamente a la calle y nos dirigimos inmediatamente hacia la Plaza de la República, vimos mucho movimiento (...) se me apareció (sic) todo un drama que asistían muchas familias. (...) A las cuatro de la tarde del día siguiente, salí otra vez de Ripoll camino de Tardienta (...). De regreso de Tardienta ⁽¹⁸⁾ nos enteramos que había habido otra refriega, mantengo la misma posición, no estoy conforme con su forma de actuar y aún estando convencido que no habían hecho lo que era necesario hacer (...), por eso había pedido muchas veces que me autorizaran para marcharme al frente, porque allí hay el enemigo que actúa y no hay lugar a equivocaciones.

El comité central administrativo ⁽¹⁹⁾ estudia la situación de la guerra y dándonos cuenta que va a ser larga y dura, nombra una comisión de Defensa, no tenemos armas, tenemos que comprar, no podemos comprarlas en España, es necesario ir a Francia y proveernos

14) Es refereix als integrants del PSUC a Ripoll.

15) Aquest és el nom que prengué una de les columnes de milicians organitzada pel PSUC, en honor d'un dels seus dirigents.

16) Aquesta escola estava situada on ara hi ha el col·legi salesià.

17) L'afer de les morts indiscriminades en els primers dies de la guerra, és un dels temes més desagradables de tractar a l'hora d'investigar aquest període. Aquests assassinats, que es produïren en molts pobles de Catalunya, són els fets que més perviuen en la memòria popular d'aquells anys. En el cas de Ripoll, la majoria de testimonis entrevistats fan referència a l'anècdota dels "pitos" entregats a algun dels detinguts en els primers moments, amb la consigna de fer-los sonar, una vegada els havien tornat a posar en llibertat, com ens explica aquest document, si algú els molestava o els anava a buscar a casa, durant la nit, amb intencions no gaire clares.

18) Tardienta, al front d'Aragó, és un dels llocs on anaren a lluitar molts ripollesos voluntaris, adscrits a les columnes del PSUC.

19) S'està referint, segurament, al Comitè Central del seu partit.

de ellas, no tenemos divisas, a más quién irá, es muy peligroso, al fin soy nombrado por unanimidad. Hago los trabajos necesarios para el viaje y me pongo en contacto con unos camaradas de Camprodon, pasamos la frontera sin ningún impedimento, pero al llegar a la entrada de Francia, en Prats de Molló la gendarmería francesa me detiene, después de un interrogatorio nomás (sic) encontramos un camino para que no seamos detenidos y mandados a un campo de concentración, era el hacernos pasar por fugitivos, así lo hicimos, mostrando unos miles de francos que los teníamos destinados a la compra de armas, la gendarmería astuta reían de satisfacción, dándonos toda clase de facilidades (...).

Regreso de Perpignan ya con un trabajo concreto (...) eran las ocho de la noche, encuentro en mi casa a un camarada con la cabeza entre las manos en el comedor y extrañándome de su presencia le dije "tú aquí, qué te pasa", su contesta (sic) fue la siguiente: "quiero hablarte solo un momento", nos retiramos y me comunica la decisión tomada por el comité de investigación ⁽²⁰⁾ rogándome que no saliera solo a la calle. Mi contestación a este ruego fue la siguiente: "no soy manco, y responderé tal como se me pregunta" (...) Pasamos algunos días, vuelvo a salir para Perpignan para ver cuando empezamos el trabajo teniendo (sic) que regresar inmediatamente (...) Llego a Ripoll y encuentro al camarada Nomen que lo han mandado los responsables del comité central para hacerse cargo de dicho trabajo yo ya me había preparado y había comunicado a los...

20) Dintre del Comitè Revolucionari es crearen diferents comissions o subcomitès, entre ells aquest que anomena. L'autor no deixa clar el problema que se li va plantejar amb aquest comitè d'investigació ni perquè el controlaven. Quant a la decisió de què parla sembla que es refereix a la desposseïció del càrrec que ocupava en el Comitè Revolucionari, però no en sabem els motius.